

Kulturdepartementets priser til barne- og ungdomslitteratur 2011

5. mars 2012

Juryleders tale v/ Mette Moe

”Det er aldri godt å si hva man kan finne på gulvet” heter det i Gro Dahles dikt fra årets diktsamling *Håpe, sa gåsa*

Gåsa lette

Under bordet og bak sofaen

Det hun fant var en liten pingvin

Pip pip sa pingvinen

Et dikt kan romme mye, tenkte gåsa

Og slapp pingvinen

Inn i diktet

Hvis man løfter på sofaputene og kikker under bordet hender det at man finner fine og rare ting. Hvis man leser omtrent 400 barne- og ungdomsbøker, øker sjansene for å finne noe fint og rart betraktelig. Det har denne juryen gjort, og her er en oppsummering av noe av det vi fant:

Mange av årets bøker skildrer en dystopisk verden der kampen for tilværelsen utkjempes i en framtid preget av miljøkatastrofer og pandemier. Flere fantasyromaner har et samfunnskritisk budskap og skildrer opprør mot systemet i god gammel 70-tallsånd. Storebror ser deg og du skal *ikke* regne med at han vil deg vel. Selv ikke englene er til å stole på i år. Juryen har en ikke bekreftet teori om at årets engler er fjorårets vampyrer i forkledning. Det er i hvert fall påfallende mange av dem, og de driver med atypisk engleaktivitet av ymse slag.

Mens det i fantastikken krysses grenser mellom parallelle verdener i et rasende tempo, beveger også mange av årets fagbøker seg på tvers av sjangergrensene. Kombinasjonen av fakta og fiksjon blir stadig vanligere, og en skjønnlitterær ramme benyttes ofte på vellykket vis for å formidle fagstoff på en forståelig måte. Stadig flere lettlestbøker beveger seg også over i faktasjangeren, og bidrar til større tematisk bredde på dette feltet. Og det er bra! Her er kvaliteten høy, og juryen har lært oppsiktsvekkende mye om alt fra skateboardterminologi til oljeutvinning gjennom sakprosa for småfolk.

Kombinasjonen av fag og fiksjon er bare en av mange sjangerhybrider som har tegnet seg som en tydelig tendens de siste årene. Tegneserie møter roman, dagbok pares med dokumentar, og vi ser en økende grad av adaptasjon fra film til bok og fra bok til spill eller til pedagogisk materiell. Kanskje er det ikke så rart at vi i det siste også har sett opptil flere eksempler på bildebøker som tematiserer at de er nettopp *bøker* og ikke interaktive tekster der leseren kan klikke seg fra vindu til vindu. For spørsmålet om hva som faktisk er en bok er ikke lenger like lett å svare på.

Lenge har vi ventet på den flerkulturelle romanen som tematiserer det å stå med ett ben i hver kultur. Hvor er vår Zadie Smith? Vår Jonas Hassen Khemeri? Til det er det bare å svare at i år er multikulturen tydeligst i pekebøkene for de aller minste. Ikke et vondt ord om bondegårdsdyr eller traktorer, men mange av dagens barn har nå muligheten til å utvikle et ordforråd som inkluderer sushi, fenikkel, dumpling og quiche (til tross for at de selv må nøye seg med mat på glass). Kjekt å kunne for fremtidens gourmeter.

De digitale kollasjene har vært en tydelig trend på bildebokfeltet lenge nå, og synes etter hvert å ha blitt normen mer enn unntaket. Men også fargesterke trykk og bruken av endimensjonale flater har vært gjennomgående i mange illustrasjoner i år. En touch av Marimekko i fargebruken peker bakover i tid, og mange kombinerer nye teknikker med en nostalgisk estetikk.

Nostalgi er muligens også forklaringen på en økende mengde nyoversatte klassikere, som forhåpentligvis vil kunne gjøre gamle verk tilgjengelige for nye lesere. Men nye lesere trenger også nye stemmer, og svært mange av årets debutanter fremstår som fiks ferdige forfattere med originale prosjekter og helstøpte historier. Disse gleder vi oss til å høre mer fra.

Og en av disse debutantene er Liv Eirill Evensen som med ungdomsromanen ***Meg og en kritthvit T-skjorte uten trykk på*** klarer det finurlige kunststykket å koble temaene markedsføring og sorgarbeid i sin debut. Vi møter Aksel og Anne som skal bli millionærer før fylte 25, og som snubler i en rekke håpløse tapsprosjekter underveis. Hvor håpløse disse prosjektene virkelig er kommer tydelig til syne i jeg-personens loggføring av mål, kostnader, varighet og endelig nedlegging av forretningsvirksomheten. Mye av humoren i teksten ligger nettopp i kombinasjonen av karakterenes grenseløse optimisme overfor poesifestivaler uten poeter, kattepensjonat uten kattemat og elgsouvenirer helt uten kjøpere. Bruken av den tørre rapportsjangeren kombinert med en mer personlig reflekterende stemme skaper en spennende dobbelthet i romanen, og tekstens mange tomme plasser gir rom for at leseren selv må tygge og fordøye denne historien om et vennskap som i etterpåkløskapens lys muligens kunne og burde vært kjærlighet?

Gyldig fravær

Kompliserte relasjoner er et synlig motiv også i Harald Rosenløw Eegs kollektivroman *Gyldig fravær*. Sherpa, Anjo, Albert, Ida og Bruno rekker ikke T-banen og tar den neste i stedet. Så smeller det, og de fem klassekameratene er fanget under bakken i et tett kammerdrama med t-banevognen som klaustrofobisk kulisse. Leseren tror lenge at dette er en bok om terror og religiøs fanatisme. Og det er det også, eller er det ikke det? Nettopp denne usikkerheten knyttet til hva som er indre og ytre virkelighet er usedvanlig godt turnert i en roman som kan fremstå som en krysning av klassikeren *Mørkets hjerte* og 80-tallsfilmen *The breakfast club*. Det handler om den du er og den de andre tror du er, og det handler om å møte sine egne demoner nede i en undergrunn som både er konkret og billedlig. Gradvis knyttes de ulike fortellingene sammen slik at forbindelseslinjene mellom dopkuréren, taggeren, kontrollfreaken, den religiøst søkende og statsministerens skakkjorte sønn blir synlige. Og disse skjeve karakterene belyses gjennom et språk som er så rytmisk riktig, som bare setter opp farten og dunker inn det ene treffende bildet etter det andre. Sjelden har noen hatt mer tungtveiende grunner til å få gyldig fravær enn disse ungdommene, som ved romanens slutt kan skrive "eksistensiell egentrening" i meldingsboka.

Pling i bollen – fine og ufine barnerim

Endelig fikk vi en alternativ forklaring på hva som skjedde med Inger Hagerups gamle baker. Hvor mange generasjoner av barn har ikke sørget over stakkaren som satt død i en haug av wienerbrød? Nå viser det seg at det var ikke en overdose krem og syltetøy som felte ham, sånn som vi trodde. For i diktet "andre boller" blir bakeren bokstavelig talt revet med av en driftig dame og forlater bakeryrket til fordel for tacosteking på en strand i San Juan. Men Ingvild H. Rishøi gjør mye mer enn å leke med lyriske forgjengere, selv om dette i seg selv er gjort med imponerende musikalsk presisjon. Her spinnes ulike tematiske tråder med fellestitler som "dyr som får venner", der evig vennskap oppstår blant annet mellom golden retrieveren Iver og den noe mer blaserte engelskspråklige beveren Siver:

Dette er tekster med språklig glimt i øyet og en barnlig glede over å tøyse med ord og endinger. Som i det veldig skumle diktet om Salige Sally, hun som har et hjerte som chili, en elsker som vil på rally og en svært kreativ bruk av kløyvd infinitiv der verbet fortelli brukes for å få hele bokstavrimkabalens til å gå opp. Eller det naivistiske diktet om de tre steinene som har irritert seg over hverandre i tusen år, men som ikke kan gjøre annet enn å småkrangle videre, for som det lakonisk slås fast: "stein er stein og ha'kke bein". Den litt rampete tonen som tar opp arven etter barske børnerim, appellerer uhemmet til barneleseren. Og til alle andre også egentlig.

Illustratør Bendik Kaltenborn fanger den naivt logrende Iver og den bedrevitende beveren Siver med minimalistisk presisjon. Det visuelle uttrykket hans tilpasses stemningen og toneleiet i de ulike diktene, og spenner fra det lavmælt nydelige til det groteske og overdrevne. Fra det superenkelt til det detaljerte. Små kantete, vindskjeve figurer går flere steder i dialog med diktene og skaper et tett samspill mellom tekst og bilde, i tillegg til å advare om skummelt innhold på neste side. Og skummelt blir det når tegneserieskaperen Kaltenborn får utfolde seg over hele oppslag og tegne balladen om den pasjonerte Sally som en seriestripe i brennende chili-rødt. Det er så man nesten hører film noir-musikken i bakgrunnen på det slitne hotellet der det i følge teksten foregår "mye forskjellig". Og mye forskjellig er kanskje nettopp nøkkelordet her når man skal skape bilder av menn med bleie, sandlott for sultaner og en dachs ved navn Max som blir venn med en laks.

Håpe, sa gåsa

Det finnes flere dyriske dikt blant årets prisvinnere. Illustrasjonsdebutanten Kaia Linnea Dahle Nyhus får gjennom små, små variasjoner frem ulike nyanser og stemninger i diktsamlingen *Håpe, sa gåsa*. Lyriker Gro Dahles tekster behandler store spørsmål som: kan vi noen gang forstå hverandre? Hvem er du? Og hva er kjærlighet? I tillegg til de litt mindre spørsmålene som: hvorfor er det alltid noen som slipper å rydde og noen som tisser i vasken? En så reflektert og tredimensjonal gås må ha en sterk personlighet, og det har hun fått gjennom illustratørens stiliserte strek. Dahle Nyhus trekker veksler på forgjengere som Paul René Gauguin og Iben Sandemose, men har likevel sin egen form, der det veldig enkle blir veldig uttrykksfullt. Svanen som er samlingens kjekkas ser på oss med et intenst forførende blikk, til tross for at han bare har to røde prikker til øyne, og gåsa som kanskje skulle ønske hun var en svane, er bare fantastisk gåsete med nettingknestrømper og perlekjede. Sånn blir det når man prøver å snobbe oppover. Dette er dikt der dyrisk besjeling viser frem menneskelige egenskaper på en rørende og gjenkjennelig måte, og illustratøren har fanget både det litt såre og det humoristiske ved disse tekstene.

Virginia Woolf

Den som kan forklare stream of consciousness-begrepet på en lettfattelig og interessant måte for barn og ungdom, kan vel klare det aller meste. I sin biografi om Virginia Woolf viser Hilde Hagerup at hun er fagbokforfatter også. Og det er nettopp som en forfatter som skriver om en annen, at denne biografien får tyngde, uten at den blir tung av den grunn. Tanken bak IKON-serien er at biografen skriver om sitt personlige forhold til den som portretteres, og dette mestrer Hagerup ved å være synlig undrende og beundrende i teksten, uten selv å ta for stor plass. Der hun ikke vet, tenker hun høyt og stiller spørsmål som gir rom for leserefleksjon. For at leseren skal kunne engasjere seg i en for lengst avdød kvinnelig forfatter, trengs en slags emosjonell forståelse av at folk var omtrent som oss for hundre år siden også. Historien om Virginia tar utgangspunkt i et fotografi på en strand. Hagerup får fram et slags carpe diem-øyeblikk som griper leseren fra første stund. Her var disse menneskene, men nå er de borte. Du tror kanskje det er lenge siden de levde, men hundre år er bare et sekund i tiden. Slik bygges det bro mellom før og nå på en måte som skaper nærhet til det fortalte. Og her fortelles det om både liv og diktning slik at vi kjenner hvordan det kan ha vært å være kvinne, forfatter, kvinnelig forfatter, intellektuell, bifil, barnløs og deprimert på et tidspunkt der ingen av disse egenskapene møtte særlig stor forståelse i samtidens England. "(...)et nikk mot oss som lever i øyeblikket etter henne" kaller Hagerup Virginia Woolfs forfatterskap, og har selv bidratt til at det nikket hentes frem for en gruppe nye lesere.

Blade: Spille død og Nære på

"Jeg er så farlig at jeg er redd for meg sjøl" kan vi lese på vaskeseddelen til Tim Bowers spenningsserie om fjortenåringen med tilnavnet Blade. Men han lurar ikke oss. Bowers upålitelige forteller er tøff i trynet og rask med kniven. Og samtidig bare en hjemløs tenåring med et stort hjerte. I sin oversettelse fra engelsk har Jørn Roeim fått fram denne viktige balansen i valg av språklig tone, der både det brautende og det såre kommer til syne. Bowers forteller henvender seg direkte til leseren, som tildeles rollen som innpåsliten observatør til det som skjer. "Ikke tru at jeg ikke veit det, Snoker'n. Du er så nysgjerrig at det ikke er bra for deg," er beskyldningen vi må tåle dersom vi skal være med der det skjer, og slik etableres en slags relasjon mellom hovedpersonen og leseren som kun kan fungere dersom vi føler at fortellerstemmen er autentisk. Og det er den. Roeim har valgt en forsiktig tilnærming til guttas gatespråk, der bruken av slang og radikale former tas i bruk uten å overforbrukes. Her gjøres verken for lite eller for mye, og da blir det jammen akkurat passe. Det er dyktig og følsomt gjort.

Fallteknikk

Hvis du først faller, er det viktig at du faller riktig. Det gjelder både i kampsporten og i livet, noe Inga H. Sætre formidler stillferdig og fint i tegneserieromanen *Fallteknikk*. Raket flytter på hybel for å gå det siste året på videregående. Vi følger henne og bestevenninnen fra august til mars, fra fnising og tedrikking til uventet graviditet og fødsel. Hovedpersonen må takle ting som er altfor store for henne, og både tekst og bilde formidler tenåringens muldvarptankegang på en realistisk måte. "Hva om den bare forsvant som en røyksopp" skriver Raket i dagboken sin, mens bildene viser en figur som

gradvis går i oppløsning og blir en stippet, nesten usynlig linje. Så enkle som disse stripene er med sine svarthvite rablete blyantskisser, er de på samme tid imponerende ekspressive. Karakterenes relasjoner til hverandre formidles nyansert gjennom kroppsspråk og plassering i rom, og spesielt Rakels forhold til barnefaren tildeles en flott og forvirrende ”kom hit, nei gå vekk”-dynamikk. Sætre tør å utfordre leserens tålmodighet i bildesekvenser som er helt uten dialog og som zoomer inn og dveler ved detaljer. Dermed får små hverdagslige gjøremål noe poetisk over seg når vi er flue på veggen i jentehybelhuset. Her ligger mye mellom linjene eller kanskje mellom rutene som er verdt å utforske i langsomt tempo.

Hilde Kramer

Hvis jeg bare kunne tatt med *en* bok på en øde øy, tror jeg kanskje at jeg ville valgt *Raske reven Rogers lille rotebok* skrevet av Merete Morken Andersen og illustrert av Hilde Kramer. Med gjennomskinnelige farger på grått papir jobber Kramer fram en geskjeftig revegutt, som riktignok ikke kan uttale lyden r, men som til gjengjeld kan bygge en hel fornøylespark inne på rommet sitt. Rogers kroppsspråk når han inviterer tantene inn på noe moro, ikledd matrosdress og en fantastisk dose selvtillit, er et mentalt bilde vi alle burde bære med oss når det røyner på. Vinneren av juryens spesialpris har selv kalt seg en kameleon innenfor illustrasjonsfeltet, men fullstendig kamuflert er hun aldri. Til tross for at hun arbeider innenfor svært mange ulike teknikker og med stor variasjon i uttrykket, er det alltid noe umiskjennelig Kramersk over bildespråket. Noe med fargebruken som gjør at du har lyst til å spise illustrasjonene hennes. De får deg til å tenke på tropisk frukt og pastellfargete makroner, og sender samtidig kunstneriske hilsninger i mange retninger. Som i den utrolig vakre bildeboka *Det hjertet husker*, som i fjorårets nydelige diktbok *Med kråkenebb og kråkeføter*, som i årets diktsamling *Sølvbåt og stjernevind*, og som i den sjarmerende faktaboka *Gjøken*. Sistnevnte viser med all mulig tydelighet hva slags sleiping gjøken virkelig er, og Kramer formidler forfatter Bjørn Arild Erslands fagstoff på en humoristisk og tiltalende måte. Og sånn kunne man bare fortsette. Listen over Hilde Kramers produksjon er utrolig lang og tilsvarende imponerende. Vinneren av kulturdepartementets spesialpris har bidratt til noen av de flotteste bildebøkene vi vet om, eller for å snu på det; så flotte er disse bøkene fordi det nettopp er Hilde Kramer som har illustrert dem.

Å lese litteratur handler kanskje om å kunne godta og glede seg over at det er en pingvin under sofaen eller inne i teksten. Under vår litterære sofa har vi funnet følgende: en gåtefull og gripende undergrunnsroman, en diktsamling med tøys og tull av høy kvalitet, en gategutt med kniv i skoen, en versjon av gåsemor-vers for vår tid, en no-logo-roman om livet døden og budsjettplanleggingen, et nært og personlig forfatterportrett og en tegnet roman om å ikke være voksen, selv når det kreves at du er det. Og det er mange fine og rare ting. Urovekkende og ubehagelige, rørende og morsomme og vel verdt en pris.

Gratulerer!